

UNIVERZA V MARIBORU
FAKULTETA ZA ELEKTROTEHNIKO,
RAČUNALNIŠTVO IN INFORMATIKO

Monika Kvac

**ŽVIŽGAŠTVO KOT ČLOVEKOVA
PRAVICA: RAZSEŽNOSTI SVOBODE
GOVORA**

Diplomsko delo

Maribor, julij 2020

UNIVERZA V MARIBORU
FAKULTETA ZA ELEKTROTEHNIKO,
RAČUNALNIŠTVO IN INFORMATIKO

Monika Kvac

**ŽVIŽGAŠTVO KOT ČLOVEKOVA
PRAVICA: RAZSEŽNOSTI SVOBODE
GOVORA**

Diplomsko delo

Maribor, julij 2020

**ŽVIŽGAŠTVO KOT ČLOVEKOVA PRAVICA: RAZSEŽNOSTI
SVOBODE GOVORA**
Diplomsko delo

Študent(ka): Monika Kvac
Študijski program: Univerzitetni študijski program
 Medijske komunikacije
Smer: Vizualna komunikacija
Mentor(ica): doc. dr. Miha Šepec

Zahvala

*Najprej iz srca hvala mami in očetu, ker sta mi omogočila študij
in za vso finančno in moralno podporo na poti do diplome.*

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Mihi Šepcu, za usmerjanje in vse nasvete.

Luka, hvala tudi tebi.

Žvižgaštvo kot človekova pravica: razsežnosti svobode govora

Ključne besede: žvižgaštvo, svoboda govora, zakonska ureditev

UDK: 342.727(043.2)

Povzetek

V diplomski nalogi sta predstavljena pojma žvižgaštvo in svoboda govora. V prvem delu smo pojma predstavili, v osrednjem delu smo pregledali pravno ureditev na področju žvižgaštva v Evropi, Sloveniji, Združenih državah Amerike in Rusiji, nalogo pa smo zaključili z analizo najbolj znanih primerov žvižgačev. Žvižgaštvo in svoboda govora sta pojma, ki sta med sabo tesno povezana, brez njiju pa tudi ne moremo govoriti o sodobnih demokratičnih državah.

Whistleblowing as a human right: the extent of freedom of speech

Keywords: whistleblowing, freedom of speech, legislation

UDC: 342.727(043.2)

Abstract

The thesis presents the concepts of whistleblowing and freedom of speech. In the first part we presented the concepts, in the central part we reviewed the legislation regarding whistleblowing in Europe, Slovenia, the United States and Russia, we then finished the thesis with an analysis of the most known examples of whistleblowers. Whistleblowing and freedom of speech are two very connected concepts and without them we cannot talk about modern democracies.

KAZALO

1 UVOD.....	1
1.1 Cilji.....	2
1.2 Hipoteze.....	2
1.3 Uporabljene metode.....	2
2 SVOBODA GOVORA.....	3
2.1 Pravna ureditev svobode govora v Sloveniji.....	3
2.2 Pravna ureditev svobode govora v Združenih državah Amerike.....	4
3 ŽVIŽGAŠTVO.....	6
4 OSEBNOST ŽVIŽGAČA.....	9
5 PRAVNA UREDITEV NA PODROČJU ŽVIŽGAŠTVA.....	10
5.1 Pravna ureditev v Evropi.....	10
5.2 Pravna ureditev v Sloveniji.....	12
5.3 Pravna ureditev v ZDA.....	13
5.4 Pravna ureditev v Rusiji.....	14
6 EMPIRIČNI DEL.....	17
6.1. Edward Snowden.....	17
6.1.1 Pravne posledice.....	19
6.2 Julian Assange.....	20
6.2.1 Pravne posledice.....	21
6.3 Chelsea (Bradley) Manning.....	22
6.3.1 Pravne posledice.....	22
7 ZAKLJUČEK.....	24

VIRI IN LITERATURA.....26

1 UVOD

Žvižgaštvo je pojem, ki v svojem najširšem pomenu opisuje dejanja posameznika, ki znotraj neke ustanove opozarja na nezakonita, nemoralna oziroma druga nepravilna ravnanja. Ta dejanja imajo lahko številne posledice za zaposlene ali celo širšo javnost. Žvižgači so posamezniki z visoko stopnjo integritete, ki presodijo, da je javno dobro bolj pomembno od interesov nadrejenih (Trbič, 2018). V nekaterih primerih žvižgači opozorijo na dejanja ki se bodo zgodila v prihodnosti, v teh primerih žvižgač želi preprečiti nepravilna dejanja. V drugih primerih so se nepravilnosti že zgodile in žvižgač želi, da odgovorne osebe odgovarjajo za svoja nepravilna dejanja. Nepravilnosti na katere posamezniki opozarjajo so tako lahko kazniva dejanja ali pa manj resni prekrški. Glavna dilema je, ali zaupnost informacij prepoveduje izdajo le-teh. Prejemnik informacij je nekdo, ki lahko neposredno ukrepa, kot na primer direktor ali vodja, lahko pa je prejemnik tudi nekdo, ki lahko ukrepa posredno, to so osebe zunaj organizacije, kot na primer mediji. V prvem primeru je žvižgaštvo notranje oziroma interno, v drugem pa zunanje oziroma eksterno (Clark, 2012).

Svoboda izražanja je v Sloveniji temeljna pravica vsakega posameznika in je zapisana v 39. členu Ustave Republike Slovenije, ki pravi: »Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja.« (Ustava Republike Slovenije, 1991).

V Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic je pravica do izražanja definirana v 10. členu. Ta je razdeljen na dva dela. V prvem je zapisano, da ima vsak pravico do svobode izražanja in kaj ta svoboda zajema. V drugem delu tega člena pa so opredeljene dolžnosti in odgovornosti posameznikov. Tukaj je navedeno tudi kakšne informacije je prepovedano širiti. To so informacije, ki bi ogrožale varnost države,

njenega ozemlja ali varnost javnosti. Navedeno je tudi, da je omejeno izdajanje zaupnih informacij in ravno tukaj nastane težava (Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 1994).

V diplomskem delu smo s pomočjo literature predstavili pojem žvižgaštvo. Osredotočili smo se na opredelitev žvižgaštva in svobode izražanja. Predstavili smo kako sta ta dva pojma pravno urejena v Sloveniji, prav tako smo predstavili profil žvižgača in zakaj se za taka dejanja odloča. V nadaljevanju diplomske naloge smo pregledali pravno ureditev na področju žvižgaštva v Sloveniji, Evropski uniji, Združenih državah Amerike in Rusiji. V empiričnem delu pa smo analizirali primere najbolj znanih žvižgačev, kaj so izdali in kakšne so bile posledice za izdajo. Na koncu smo potrdili oziroma zavrnili še hipoteze.

1.1 Cilji

Cilj diplomske naloge je analiza pojma žvižgaštvo in svobode izražanja. Z diplomsko nalogo smo želeli predstaviti profil žvižgača ter različne pravne ureditve na tem področju.

1.2 Hipoteze

Hipoteza 1: Žvižgači se zavedajo posledic svojega žvižgaštva.

Hipoteza 2: V Združenih državah Amerike imajo področje žvižgaštva in svobode govora pravno dobro urejeno.

Hipoteza 3: Žvižgači največkrat izdajo informacije povezane z domnevno nezakonitim delovanjem državnih organov.

1.3 Uporabljene metode

Na začetku smo pregledali literaturo in izluščili bistvene informacije. V teoretičnem delu smo uporabili sintetično metodo, kjer smo združevali posamezne dele v novo celoto. V drugem delu diplomske naloge, torej v empiričnem delu, ker se nismo odločili za intervjuje ali anketo, nismo uporabili raziskovalnih metod, temveč smo uporabili

analitično metodo, kar pomeni, da smo celoto razčlenjevali na posamezne dele (primer vsakega posameznega žvižgača smo razstavili in podrobno preučili).

2 SVOBODA GOVORA

Sklop pravic, ki se nanašajo na vsakega posameznika in vsakemu človeku dajejo osnovne pravice, se imenuje človekove pravice. Zapisane so v Splošni deklaraciji človekovih pravic, prav tako pa tudi v mednarodnih aktih, konvencijah, lahko pa so del same ustave določene države ali pa so zapisane v zakonih. Svoboda govora je del svobode izražanja in se nanaša na pravico vsakega posameznika, da prosto izraža in širi svoje mnenje. Je ena izmed najbolj pomembnih človekovih pravic, na njej pa temelji tudi sodobna demokracija, saj brez nje ne moremo govoriti o demokraciji (Griesser Pečar, 2018). Teršek (2018) piše, da je svobodo govora dopustno omejiti samo, kadar je to nujno v demokratični družbi oziroma kadar obstaja prepričljiva, utemeljena verjetnost, da bo neko izražanje povzročilo nevarnost nastanka zla.

2.1 Pravna ureditev svobode govora v Sloveniji

Evropska konvencija o varstvu človekovih je eden izmed temeljnih pravnih podlag znotraj Evrope, saj določa minimalne standarde, ki morajo biti izpolnjeni na področju varovanja človekovih pravic. Vsaka država članice Evropske unije pa se lahko sama odloči in določi raven zaščite svobode govora (Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 1994).

V EKČP je pravica o svobodi izražanja zabeležena v 10. členu, ki pravi:

“1. Vsakdo ima pravico do svobode izražanja. Ta pravica obsega svobodo mišljenja ter sprejemanja in sporočanja obvestil in idej brez vmešavanja javne oblasti in ne glede na meje. Ta člen ne preprečuje državam, da zahtevajo dovoljenje za delo radijskih, televizijskih in kinematografskih podjetij.

2. Izvrševanje teh svoboščin vključuje tudi dolžnosti in odgovornosti in je zato lahko podrejeno obličnosti in pogojem, omejitvam ali kaznim, ki jih določa zakon, in ki

so nujne v demokratični družbi zaradi varnosti države, njene ozemeljske celovitosti, zaradi javne varnosti, preprečevanja neredov ali kaznivih dejanj, za varovanje zdravja ali morale, za varovanje ugleda ali pravic drugih ljudi, za preprečitev razkritja zaupnih informacij ali za varovanje avtoritete in nepristranskosti sodstva.”

Vsak posameznik ima torej svobodo, da izraža mnenja, sprejema in sporoča obvestila, v to pa se javna oblast naj nebi vmešala. V drugi točki 10. člena pa je strogo omejeno, kaj lahko tako svobodno izrazimo. Izrazimo lahko to, kar ne škoduje varnosti države, kar ne uniči ugleda določene osebe, prav tako pa ne smemo razkrivati zaupnih informacij. Svobodno izražanje torej niti ni tako svobodno. Prijavitelj lahko izve zaupno informacijo, ki bo uničila ugled določenega posameznika, vendar bo koristila javnosti. Informacijo lahko še vedno razkrije, vendar bo deloval v nasprotju z Evropsko konvencijo, in bo za to nedvomno kaznovan.

V Ustavi Republike Slovenije v 39. členu imamo zapisano, da nam je zagotovljena svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja. Prav tako piše, da lahko vsakdo svobodno zbira, sprejema in širi vesti ter mnenja. (Ustava Republike Slovenije, 1991)

V splošni deklaraciji človekovih pravic je pravica do svobode izražanja in mišljenja opisana v 19. členu in sicer pravi: “Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja, všteti pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimikoli sredstvi in ne glede na meje” (Splošna deklaracija človekovih pravic, 1948).

2.2 Pravna ureditev svobode govora v Združenih državah Amerike

V prvem amandmaju ustave Združenih držav Amerike je zapisano, da kongres naj ne bi sprejemal nikakršnih zakonov, ki bi omejevali pravico do svobode govora. Prvi amandma tako ščiti pravico do svobode govora (What does free speech mean? b.d.).

Prvi amandma, je bil sprejet decembra leta 1792 kot del predloga zakona o pravicah imenovanega »prvih deset amandmajev v ustavi Združenih držav Amerike«, v njem ni

opredeljeno kaj pravzaprav spada pod svobodo govora. V grobem, prvi amandma državljanem Združenih držav Amerike omogoča, da izražajo svoje mnenje – tudi, če je mnenje v nasprotju z splošnim mišljenjem, brez strahu pred vladno cenzuro.

Državljanom Združenih držav amandmaja je zaščiten svoboda govora v pisani in izgovorjeni besedi, prav tako pa je delno zaščiten tudi simbolični govor, kakor je na primer žganje zastave.

Znotraj zakona pa obstaja tudi nekaj izražanja, ki ni zaščiten, med to spada:

- otroška pornografija,
- ponarejanje avtorskega gradiva,
- obrekovanje,
- resnične grožnje.

Prav tako v prvem amandmaju ni zaščiten izražanje, ki nakazuje na nezakonita dejanja ter nagovarjanje nekoga k nezakonitim dejanjem (Freedom of speech, 2017).

3 ŽVIŽGAŠTVO

Pojem žvižgaštva izhaja iz besede žvižgač, ki se je pojavila v 1950-ih kot slengovski izraz za posameznike, ki so izpostavljali nelegitimna dejanja, ki so se dogajala znotraj organizacij, v katerih so bili zaposleni. Ralph Nadar je prvi definiral pojem žvižgaštva. Njegova definicija je bila, da je žvižgaštvo dejanje moškega ali ženske, ki meni, da je javni interes bolj pomemben od interesov organizacije za katero dela, zato "piha na piščal" in s tem izpostavi koruptivna, nelegalna, utajena ali druga nepravilna dejanja znotraj organizacije (Santaro in Kumar, 2018).

Žvižgaštvo je konec dvajsetega stoletja v mnogih državah postalo del svobode govora, kar pomeni, da je tudi zaščiten kot osnovna človekova pravica do izražanja. Svoboda govora je glavni nosilec zaščite žvižgaštva. Za vzpostavitev zaščite slednjega sicer svoboda govora ni pomembna, vendar kljub temu ostaja glavni razlog in vzrok za zaščito žvižgaštva (Vandekerckhove, 2016).

Žvižgaštvo ima lahko različne oblike, obravnavamo pa ga lahko iz številnih zornih kotov, ki v končni fazi določajo tudi opredelitev pomena, zato se opredelitve pojma v literaturi in posameznih zakonodajah med seboj razlikujejo (Sedlar, 2017).

V svoji knjigi Santaro in Kumar pojem opredelita v najširšem pomenu besede, kot javno razkritje oziroma razkrivanje informacij, ki se navezujejo na kršitve, katere škodijo javnemu interesu družbe (Santaro in Kumar, 2018). Žvižgači so ljudje, ki razkrivajo informacije, ki veljajo za tajne znotraj neke organizacije in niso namenjene za širšo javnost. Najpogosteje se nanašajo na korupcijo ali goljufijo. Pomembni so tako v državnem, kakor tudi globalnem boju proti korupciji. Z izdajo informacij na eni strani pripomorejo k dobremu poslovanju organizacij, na drugi strani pa ogrožajo širšo javnost, bodisi njihovo zdravje, varnost, človekove pravice ali okolje, tvegajo svoje službe oziroma kariero, včasih pa tudi svojo varnost (Worth, 2013).

V angleškem jeziku je pojem žvižgaštva poimenovan kot "whistleblowing", kar v dobesednem prevodu pomeni pihanje na piščal, to pa predstavlja metaforo, za pridobivanje pozornosti širše družbe. Mark Bownes je žvižgače na Nizozemskem poimenoval "bell-ringers", kar naj bi predstavljalo ljudi, ki pozvonijo na cerkvene zvonove, saj le-ti pritegnejo pozornost svoje skupnosti (Vandekerckhove, 2016).

V praksi in teoriji obstajata dva načina žvižgaštva. Prvi je notranji, pri katerem žvižgači opozorijo na nepravilnosti, ki se dogajajo znotraj neke organizacije, direktno svojemu nadrejenemu ali drugim odgovornim osebam. Drugi način je zunanje žvižgaštvo. Pri tem žvižgač opozori na nepravilnosti, ki se dogajajo znotraj neke organizacije, preko tretje osebe. Tretja oseba so tako lahko mediji, vlada, organi kazenskega pregona oziroma direktno osebe, katere dotična informacija zadeva (Lewis in Vandekerckhove, 2011).

V nekaterih primerih žvižgači izdajo nepravilna dejanja, ki so se zgodila v preteklosti, z namenom, da bi storilci odgovarjali za početja. V drugih primerih pa žvižgači izdajo informacije o dogodkih, ki se še niso zgodili, toda se bodo v prihodnosti, kar storijo z namenom, da bi zmanjšali škodo, ki bi nastala ob dogajanju ali le to celo preprečili (Clark, 2012).

Obsežna raziskava o ameriških žvižgačih, v kateri je sodelovalo 761 posameznikov, je ugotovila slednje (Sawyer, Johnson in Holub, 2010):

- kar 69% žvižgačev je izgubilo službo ali pa so bili prisiljeni se upokojiti,
- 64% jih je prejelo negativne ocene opravljanja dela,
- 68% je bilo pozorno spremljanih od nadrejenih,
- 64% se ni moralo več zaposliti v svojem področju.

Toni Tovornik je zapisal, da je Evropski parlament oktobra 2017 od Evropske komisije zahteval pripravo celovite zakonodaje za ureditev tega področja, pri tem pa je bilo zaznati poskuse oslabitve besedila, saj mnogim zaščita žvižgačev ni v interesu. Razlog za željo po zaščiti žvižgaštva in žvižgačev nastaja prav zaradi tega. Pri pihanju na piščal ni

več toliko pomembna svoboda izražanja, kot je pomembno to, koga in specifično katere napake se izpostavlja širši javnosti. Če je žvižgač tisti, ki je zaposlen, je grožnja izgube delovnega mesta resnična. Kljub temu, da ima verjetno marsikateri posameznik možnost podati informacije nadrejenim, ali pa medijem, vladi, organom kazenskega pregona, se preprosto odloči za nasprotno. Informacije zadrži zase, da se zaščiti, kar pa nebi bilo potrebno, če bi zakonodaja omogočala boljšo zaščito. "Žvižgači namreč za javni interes tvegajo svojo lastno varnost, zato je ureditev njihove zaščite ključnega pomena za nadaljnje razkrivanje gospodarskega kriminala, davčnih utaj in korupcije." (Tovornik, 2017).

4 OSEBNOST ŽVIŽGAČA

Kadar se posameznik odloča za prijavo, naleti na moralne pomisleke, oziroma se odloča med pravičnostjo ter zvestobo svojemu podjetju ali organizaciji. Moralne pomisleke sestavljajo osebni dejavniki, kulturni dejavniki ter situacijski dejavniki (Brink, Cereola in Menk, 2015).

Osebni dejavniki zajemajo osebnostne lastnosti prijaviteljev. Osebe, ki se pogosto odločajo za prijavo, imajo nekatere skupne demografske dejavnike med katere spadajo stopnja izobrazbe, položaj v podjetju, višina plače ter spol (prevladujejo moški prijavitelji). Prav tako se za prijavo pogosteje odločajo ljudje s proaktivno osebnostjo oziroma ljudje, ki želijo vplivati na okolje, ter tisti, ki so manj dovzetni na situacijske vplive (Dungan, Waytz in Young, 2015).

Poleg osebnih dejavnikov so pri odločitvi za prijavo pomembni tudi situacijski dejavniki, ti povečajo nagnjenje k nenaklonjenosti avtoriteti. Na odločitev posameznika o prijavi dejanja vpliva tudi organizacija sama. Kako ima urejeno področje žvižgaštva, ali to podpira, ali so znotraj organizacije zaščiteni itd. Prav tako je dokazano, da se osebe veliko prej odločijo za prijavo kadar nekdo nenadoma začne početi nepravilna dejanja kakor pa, če bi to počel skozi čas (Dungan, Waytz in Young, 2015).

Zadnji dejavniki, ki močno vplivajo na odločitev posameznika za ali proti prijavi, so kulturni dejavniki. Kulturne norme vsakega posameznika lahko pripomorejo k zvestobi do organizacije ali pa zvestobo zmanjšujejo. Kot primer, državljani večine azijskih držav (vštevši Japonske, Kitajske in Taiwana) se bodo v veliko manjših merah odločali za prijavo, kakor državljani Združenih držav Amerike (Dungan, Waytz in Young, 2015).

Če bi povzeli raziskave bi tako lahko zapisali, da je žvižgač v večini primerov moški, ki je visoko izobražen, ima dobro pozicijo v organizaciji ter ima visok osebni dohodek. Karakterno so to osebe, ki so bolj ekstravertirane ter zelo težko privolijo drugim (Travers, 2019).

5 PRAVNA UREDITEV NA PODROČJU ŽVIŽGAŠTVA

Pravni akti in zakoni na tem področju urejajo status žvižgačev v družbi. Različne države imajo različne pravne akte, ki ščitijo osebe, ki se odločajo za prijavo kaznivih dejanj. V to kategorijo spadajo vsi zakoni, akti in pravila, ki ščitijo zaposlene pred maščevalnimi ukrepi nadrejenih zaradi prijave kršitev. Maščevalni ukrepi so lahko v različnih oblikah. Med njih spadajo odpustitev, nazadovanje, zavračanje napredovanja ali nepriznavanje nadur, nepriznavanje dodatkov, grožnje, zniževanje plače ali števila delovnih ipd. (Bowden, 2006).

5.1 Pravna ureditev v Evropi

Ne glede na to, da je splošno znano kako zelo pomembni žvižgači so, pri razkrivanju in preprečevanju korupcije, imajo samo štiri države v Evropski uniji pravno ureditev na področju žvižgaštva dobro zastavljeno in se smatra kot napredna. Med te štiri države spadajo Slovenija, Romunija, Združeno kraljestvo in Luksemburg. 16 od preostalih držav ima delno pravno zaščito za zaposlene, ki so prijavili nepravilna početja, preostalih sedem držav pa sploh nima pravne ureditve na tem področju ali pa je le-ta zelo slaba (Worth, 2013).

23. aprila leta 2018 je Evropska komisija izdala predlog "Direktiva Evropskega parlamenta in sveta o zaščiti oseb, ki prijavijo kršitve prava Unije". Le ta vsebuje predloge in ukrepe za zaščito žvižgačev pred maščevanjem in razne varovalke, ki bodo skrbele, da ne bi prihajalo do zlonamernega poročanja. Evropska komisija si je zelo prizadevala za nove zakone, saj prepoznavajo žvižgače kot ključni del demokracije in vidijo nepravilnost v tem, da so žvižgači kaznovani za svoja dejanja. Komisija je prav tako izpostavila, da so novi zakoni potrebni kot oddolžitev vsem novinarjem, ki so v svojih raziskovanjih stopili predaleč in so posledično izgubili življenje. Predlog za direktivo je nastal zaradi slabe zaščite žvižgačev. Pomanjkanje zaščite žvižgačev povzroča negativne posledice za svobodo izražanja in svobodo medijev. Pomanjkanje

učinkovite zaščite žvižgačev pa lahko oslabi izvrševanje prava Evropske Unije. Žvižgaštvo je način zbiranja informacij v nacionalnih izvršilnih sistemih in izvršilnih sistemih Evropske Unije, kar pripomore k učinkovitemu odkrivanju, preiskovanju in pregonu kršitev pravil Unije (Direktiva Evropskega parlamenta in sveta o zaščiti oseb, ki prijavijo kršitve prava Unije, 2018).

Alma Sedlar (2018) je o tem, kaj prinaša Direktiva Evropskega parlamenta in sveta o zaščiti oseb, ki prijavijo kršitve Unije, zapisala slednje: "Zaščita pred trpinčenjem in povračilnimi ukrepi, vključno z zaščito identitete prijavitelja, bo zagotovljena na širokem spektru področij, ki jih pokriva zakonodaja EU, med drugim na področjih: pravnega delovanja notranjega trga, finančnih storitev, javnih naročil, pranja denarja in financiranja terorizma, varnosti proizvodov, varnosti prevoza, varstva okolja, jedrske varnosti, varnosti hrane in krme, zdravja in dobrobiti živali, javnega zdravja, varstva potrošnikov, zasebnosti, varstva podatkov ter varnosti omrežij in informacijskih sistemov, kršitev pravil konkurence EU, kršitev in zlorab pravil o davku od dohodkov pravnih oseb ter ravnanja v škodo finančnih interesov Unije." Navaja še: "Pri tem v Evropski komisiji opozarjajo, da predlog postavlja le minimalne standarde, posamezne države pa lahko žvižgačem nudijo višjo raven zaščite."

Direktiva Evropskega parlamenta in sveta o zaščiti oseb, ki prijavijo kršitve prava Unije, je bila sprejeta aprila letos, kar pomeni, da vsaka država zase lahko še dodatno poveča raven zaščite za žvižgače, direktiva pa tako predstavlja zgolj minimalne zahteve (Nova pravila za zaščito žvižgačev na ravni EU, 2018).

Trenutno je v direktivi namreč zapisano, da morajo žvižgači opraviti tristopenjski postopek. Najprej je potrebno opraviti notranjo prijavo, v primeru da se pristojni v treh mesecih ne odzovejo, se žvižgač lahko obrne na zunanje organe. Kadar tudi pri slednjih ni primernega odziva, se žvižgač končno lahko obrne na medije. Razlog za takšen tristopenjski postopek, naj bi bila hkratna zaščita organizacij, in sicer proti blatenju preko medijev in pred neresničnimi obtožbami (Nova pravila za zaščito žvižgačev na ravni EU, 2018).

Ena izmed takoj opaznih pomanjkljivosti direktive, pa je odsotnost možnosti anonimnih prijav, prav tako ni zaščite v primeru anonimne prijave (Nova pravila za zaščito žvižgačev na ravni EU, 2018).

5.2 Pravna ureditev v Sloveniji

Slovenija sodi med ene redkih držav članic Evropske unije, ki ima zelo dobro pravno ureditev na področju žvižgaštva. Kodeks ravnanja javnih uslužbencev in Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije opredeljujeta pravice in dolžnosti prijaviteljev. Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije pravno ureja tako pozicijo prijaviteljev v javnem, kakor tudi prijaviteljev v zasebnem sektorju, s tem je Slovenija ena redkih držav, ki ima urejeno zaščito za delavce v obeh sektorjih. Poleg Slovenije, imajo zelo dobro pravno ureditev znotraj Evropske unije, na tem področju tudi Luxemburg, Romunija ter Združeno Kraljestvo (Worth, 2013). Kodeks ravnanja javnih uslužbencev, je bil sprejet 18. januarja leta 2001. V njem so, v 12. členu pod naslovom "Prijava nezakonitega ravnanja", opredeljene pravice in dolžnosti zaposlenih v javni upravi, ki opazijo neko nepravilno ravnanje. Da veljajo katere koli pravice do varovanja ter zakonska zaščita prijaviteljev, pa mora le-ta prijavo podati v dobri veri (Kodeks ravnanja javnih uslužbencev, 2001).

V 25. členu zakona o integriteti in preprečevanju korupcije piše, da imajo prijavitelji pravico od delodajalca zahtevati povračilo protipravno povzročene škode, v kolikor so izpostavljeni povračilnim ukrepom in so za njih nastale škodljive posledice (Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije, 2011).

Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije, je bil sprejet leta 2010 in od takrat naprej Slovenija izpolnjuje tudi mednarodne zahteve glede zakonskih ureditev zaščite prijaviteljev. Ne glede na to, da Slovenijo nevladna organizacija Transparency International uvršča v sam evropski vrh med državami z dobro pravno ureditvijo, pa je na tem področju potrebno izpostaviti, da Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije primarno ureja zaščito prijaviteljev oziroma žvižgačev, ki prijavljajo koruptivna

ravnanja, medtem, ko ostaja zaščita prijaviteljev drugih nepravilnih, spornih in neetičnih ravnanj, večinoma zakonsko neurejena (Sedlar, 2017).

Zgoraj omenjena zakona sta edina zakona, ki direktno ščitita osebe, ki prijavijo nepravilna početja. Ima pa Slovenija nekaj drugih zakonov, ki posredno ščitijo prijavitelje (Providing an Alternative to Silence: Towards greater protection and Support for Whistleblowers in the EU, 2013).

Drugi zakoni ki posredno ščitijo prijavitelje so:

- Zakon o zaščiti prič (ZZPrič),
- Zakon o javnih uslužbencih (ZJU),
- Zakon o delovnem razmerju (ZDR-1),
- Zakon o kazenskem postopku (ZKP),
- Zakon o medijih (ZMed).

5.3 Pravna ureditev v ZDA

Pravna ureditev v Združenih državah Amerike na področju žvižgaštva, je urejena tako z zveznimi kakor tudi državnimi zakoni, le ti se močno prepletajo in posledično je zelo težko definirati vso ureditev na tem področju. Nekateri od teh zakonov uporabljajo izraz žvižgač in žvižgaštvo, drugi spet ne, kar pa ne pomeni, da so slednji podrejenim tistim, ki izraze uporabljajo, temveč le, da se zakoni v Združenih državah Amerike prekrivajo in prepletajo na zvezni in državni ravni (Henkel, 2017).

Med zakone na zvezni ravni, ki vsebujejo zaščite za zaposlene, ki podajo prijavo glede ogrožanja zdravja ali glede svoje varnosti, tako na delovnem mestu kakor tudi v okolici, le-te pa povzročajo delodajalec, spadajo: Clean Air Act, Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act (CERCLA), Energy Reorganization Act, Safe Drinking Water Act, Solid Waste Disposal Act, Toxic Substance Control Act in Water Pollution Control Act (Kohn, 2003).

Clarkova (2012) v svojem delu navaja, da Ameriška zakonodaja podpira žvižgače na pet načinov:

- (1) zakon od posameznikov zahteva, da prijavijo kršitve,
- (2) zakon brani žvižgače pred maščevalnimi ukrepi, hkrati pa kaznuje tiste, ki se žvižgačem maščujejo,
- (3) žvižgačem, ki so bili deležni maščevalnih ukrepov zagotavlja odškodnino,
- (4) od institucij zahteva, da oblikujejo mehanizme (denimo anonimna linija), ki zaposlenim omogočajo lažjo prijavo,
- (5) zagotavlja finančno spodbudo tistim, ki so se odločili za prijavo.

Združene države Amerike so zaradi želje po zaščiti žvižgačev leta 1912 sprejele Lloyd Fayette akt, ki omogoča javnim uslužbencem, da informacije predajo direktno kongresu. Leta 2002 pa so, kot rezultat nacionalnih in internacionalnih korupcijskih škandalov, sprejeli zakon Sarbanes-Oxley (v nadaljevanju SOX). SOX ni zakon za zaščito žvižgačev, temveč zakon, ki je v celoti reformiral poslovno pravo, sploh področje korupcije (Fraschini, 2007).

Konvencija proti korupciji, ki je bila sprejeta leta 2005, je ena pomembnejših pravnih podlag na tem področju v Združenih državah Amerike. Pripravljati so jo pričeli konec leta 2000, končna verzija je bila odobrena oktobra leta 2003, sprejeta pa je bila dve leti kasneje, in sicer decembra leta 2005. Namen konvencije je ščititi prijavitelje in njihove družine pred vsemi oblikami maščevanja (Banisar, 2011).

5.4 Pravna ureditev v Rusiji

Pojem "žvižgač" v ruski zakonodaji ni pravno opredeljen, je pa najbolje opisan kakor oseba, ki se odloči za prijavo korupcijskih kaznivih dejanj, ki so opredeljeni kot taki v kazenskem zakoniku ruske federacije (Myers, Stephenson in Pominov, 2014).

Po kazenskem zakoniku ruske federacije pod le te spadajo (Myers, Stephenson in Pominov, 2014):

- jemanje ali dajanje podkupnine,
- goljufija,

- poraba proračunskih sredstev za napačne namene,
- legalizacija ("pranje") nezakonito pridobljenih sredstev,
- idr.

Podobno kot v Sloveniji, Rusija nima posebne zakonodaje, ki bi urejali zgolj področje žvižgačev oziroma oseb, ki se odločijo za prijavo korupcijskih ter drugih kaznivih dejanj, ima pa druge pomembne zakone in mehanizme, ki bolj v splošnem urejajo to področje.

Med pomembne zakone ter mehanizme, ki ščitijo prijavitelje spadajo (Russia - Whistleblowing Protection, b.d.):

- protikorupcijski mehanizem,
- zaščita prič,
- Zakon o medijih in zaščiti novinarjev,
- Zakon o javnem obrekovanju,
- Varstvo osebnih podatkov.

Leta 2006 so v Rusiji sprejeli mednarodne konvencije, pripravljene s strani Združenih narodov in Sveta Evrope, ki se nanašajo na boj proti korupciji. Dve leti kasneje, septembra, je predsednik Medvedov pred Državno dumo predložil skupek protikorupcijskih zakonov. Ruski protikorupcijski organ je zakonodajo potrdil, s tem pa se je uvedlo obvezno poročanje korupcijskih dejanj, zlorabe moči in zlorabe sredstev s strani javnih uslužbencev. Nekaj mesecev za tem, se je iz predloga protikorupcijskih zakonov odstranil sklop zaščit za osebe prijavitelje. Skoraj deset let kasneje, in sicer decembra leta 2017, je Državna дума sprejela dopolnila k protikorupcijskem zakonu. Dopolnila so vsebovala zaščito za osebe prijavitelje. V kolikor bi ta zakon stopil v veljavo, bi bili posamezniki, ki prijavijo kazniva dejanja, tako v javnem, kakor tudi v zasebnem sektorju, upravičeni do zaščitnih ukrepov. V kolikor bodo dopolnila protikorupcijskemu zakonu iz leta 2017 sprejeta in stopila v veljavo, bodo javni uslužbenci, ki se odločijo za prijavo, upravičeni do zaščitnih ukrepov (Myers, Stephenson in Pominov, 2014).

Čeprav je v Rusiji dovoljeno in omogočeno anonimno prijavljanje kršitev, pa je po

njihovem kazenskem zakoniku anonimna prijava neveljavna v kazenskem postopku, oziroma ne more služiti kakor podlaga za začetek postopka (Myers, Stephenson in Pominov, 2014).

Strokovnjaki pravijo, da je ruski Zakon o množičnih medijih iz leta 1991 eden najbolj liberalnih ruskih zakonov, prav tako pa eden najbolj naprednih zakonov na svetu, ki ureja to področje. Ne glede na to pa od leta 2003 ruska oblast neposredno ali posredno, preko državnih podjetij, nadzira medijske hiše v državi. Zgolj nekaj radijskih postaj in publikacij pa ponuja državljanom novice iz več zornih kotov (Russia – Whistleblowing Protection, b.d.).

Leta 2005 je Rusija sprejela Zakon o zaščiti prič. Zakon skrbi, da osebe, ki so v določeni meri povezane z nekim kaznivim dejanjem, v kolikor to potrebujejo, dobijo nove identitete. Osebe, ki so upravičene do teh ukrepov so žrtve, priče, osumljenci in njihovi odvetniki ter osebe, ki so tako ali drugače vpletene v kazenski postopek. Med letoma 2006 in 2008 je Ruska federacija za to namenila približno 30 milijonov ameriških dolarjev (Russia – Whistleblowing Protection, b.d.).

6 EMPIRIČNI DEL

V empiričnem delu smo analizirali primere žvižgačev v prej omenjenih državah, kaj so izdali, kako so bili zaščiteni, kako se pravne ureditve v državah razlikujejo ter katera pravna ureditev žvižgačem nudi največ varnosti.

6.1. Edward Snowden

Snowden se je rodil 21. junija leta 1983 v Severni Karolini. Odraščal je v Marylandu, kjer je tudi pričel študij računalništva, ki pa ga nikoli ni končal. O njegovi mladosti je javnosti znano relativno malo (Ray, 2020).

Leta 2006 se je zaposlil kot obveščevalni analitik v centralni obveščevalni službi (Central Intelligence Agency, v nadaljevanju CIA). Pri CIA je Snowden ostal 3 leta, zaradi nesoglasij pa so ga leta 2009 odpustili. Istega leta je z delom začel pri podjetju Booz Allen Hamilton. Podjetje je bilo pogodbeni sodelavec nacionalne varnostne službe (National Security Agency, v nadaljevanju NSA), ki je odgovorno za obdelavo elektronskih podatkov širom celotnega sveta. Pri podjetju Booz Allen Hamilton je Snowden ostal zgolj tri mesece. V času, ko je delal za podjetje je začel z zbiranjem in kopiranjem zaupnih dokumentov NSA-ja. Iz dokumentov je bilo razvidno kako NSA posega v zasebnost javnosti z izvajanjem masovnega nadzora. V želji po zaščiti lastne družine se je, ko je presodil, da ima dovolj informacij odločil, da zapusti Ameriko in se re locira v Hong Kong (Ray, 2020).

V Hong Kongu je sledilo srečanje, za katerega se je predhodno dogovarjal preko več mesecev z Lauro Poitras, režiserko dokumentarnih filmov, svetoval pa ji je, da za lažjo in hitrejšo obdelavo podatkov k sodelovanju povabi tudi Glanna Greenwalda, novinarja pri časopisu The Guardian, ta pa je povabil tudi novinarja Ewena MacSkilla. Snemanje je trajalo 8 dni, v tem času pa je Snowden Greenwaldu predal vse datoteke in se

popolnoma odstranil iz procesa selekcije in objave, ker je želel odstraniti lastno mnenje in javnosti zagotoviti objektivno poročanje (Greenwald, 2015).

Snowden je javnosti postal znan leta 2013, ko je s pomočjo novinarjev v javnost postopoma začel pošiljati različne zaupne informacije, ki so bile v javno dobro. Prvih nekaj prispevkov je bilo objavljenih tako, da je Snowden ostal anonimen. 11. junija pa je The Guardian objavil prispevek z naslovom »Edward Snowden: žvižgač za razkritjem nadzora NSA«, ki je razkril identiteto Snowdena in njegove lastne poglede na dogajanje (Greenwald, 2015).

Prvi članek, ki je govoril o masovnem nadzoru, ki ga nad javnostjo izvaja NSA je bil objavljen 6. junija leta 2013. Članek je govoril kako NSA preko telekomunikacijskega ponudnika Verizon izvaja masovni nadzor s posnetki telefonskih pogovorov uporabnikov. Zbirali so podatke o klicih tako znotraj, kakor tudi izven Amerike. Članku je bila priložena tudi kopija tajnega sodnega naloga, ki je Verizonu velel, da mora NSI predati vse podatke o klicih svojih uporabnikov. (Greenwald, 2015).

V objavah, ki so sledile v obdobju naslednjega leta, so novinarji v javnost postopoma dajali zaupne informacije, ki so jih prejeli od Snowdena. Snowden je z zaupnimi informaciji novinarjem ponudil obširen pregled nad dogajanjem znotraj NSA-ja. Najpomembnejša odkritja so med drugim bila (Greenwald, 2015):

- masovni nadzor nad telekomunikacijo preko ponudnika Verizon,
- program PRISM, ki je NSA omogočal zbiranje podatkov spletnih podjetij kakor so Google, Facebook ter Skype,
- program Dishfire, ki je omogočal vpogled v komunikacijo prek kratkih sporočil (SMS),
- Xkeyscore sistem, ki omogoča nadzor nad uporabnikovim počtetjem na spletu.

Po razkritju svoje identitete, se je za Snowdena začela bitka s časom. Združene države Amerike Snowdena niso videle kot žvižgača, temveč kot izdajalca, ki mora nemudoma nazaj v domovino, kjer mu bodo sodili. Snowden se je povezal z WikiLeaks, kjer mu je Julian Assange, o katerem bomo govorili kasneje, s svojo ekipo, pomagal zbežati iz Hong Konga. Kitajska je Snowdena spustila na letalo, s katerim je potoval v Moskvo. V vmesnem času, ko je bil na letalu, so mu Združene države Amerike preklicale potni list, kar je pomenilo, da je Snowden potoval z neveljavnim dokumentom, zaradi česar ga v Moskvi niso izpustili iz letališča (Breinann, 2013).

Snowden in njegova sopotnica sta na letališču preživela 39 dni, za tem mu je Rusija odobrila začasni azil, za dobo enega leta (Black, Fantz, Martinez, 2013).

Sledilo je dovoljenje za bivanje v Rusiji za dobo treh let. Dovoljenje mu je omogočalo, da je prosto potoval po Rusiji, pa tudi, da Rusijo zapusti za obdobje do treh mesecev (Greenwald, 2015). Letošnje leto je Snowden ponovno vložil zahtevo za podaljšanje dovoljenja za prebivanje v Rusiji (Ilyushina, 2020).

6.1.1 Pravne posledice

Junija leta 2013 so zvezni tožilci Združenih držav Amerike zoper Snowdena vložile kazensko ovadbo za krajo vladnega premoženja in kršenje Zakona o vohunjenju (Espionage Act) iz leta 1917. Zakon o vohunjenju naj bi kršil z nepooblaščenim posredovanjem informacij o državni obrambi in namernim sporočanjem tajnih obveščevalnih podatkov nepooblaščenim osebam. Zakon o vohunjenju obtoženemu onemogoča, da se brani pred poroto, saj, kot je dejala Jesslyn Radack, ena izmed Snowdenovih odvetnikov, ta zakon ni namenjen žvižgačem, temveč vohunom (Finn, Horwitz, 2013).

Septembra 2019 so Združene države Amerike proti Snowdenu vložile tožbo zaradi domnevne kršitve sporazuma o nerazkrivanju podatkov (Non-Disclosure Agreement, NDA), ki jih je Snowden imel s CIA-o in NSA-jem. Tožba se nanaša na njegovo zadnjo

knjigo Stalni zapis, saj naj bi z izdajo svojega dela kršil obveznosti, ki naj bi jih imel pred objavo (Stueve, 2019).

6.2 Julian Assange

Julian Assange se je rodil 3. julija, leta 1971 v Townsvillu, Avstraliji. Assangeja opisujejo kot zelo pametnega in kakor nekoga, ki se je vedno boril za tiste, ki so bili bolj ranljivi. Že v mladosti je oboževal računalnike in programiranje. Odločil se je za študij fizike na Univerzi v Melbournu, katerega pa nikoli ni zaključil. Leta 2006 je Assange začel z aktivnim delom na projektu WikiLeaks. WikiLeaks naj bi postala stran za zbiranje in razpečevanje zaupnih informacij na mednarodni ravni (Ray, 2020).

WikiLeaks je mednarodna neprofitna organizacija namenjena objavi zaupnih dokumentov in informacij, viru pa zagotavlja anonimnost (What is WikiLeaks, 2015).

Preko neprofitne organizacije WikiLeaks je Assange skozi leta razkril številne afere. Najbolj odmevne so bile sledeče:

- Konec leta 2009 je WikiLeaks objavil več kot 500.000 sporočil, ki so bila poslana na dan napadov na dvojčka 11. septembra leta 2001. Med sporočili so bila tudi sporočila zaposlenih pri Pentagonu in policijske uprave New Yorka (Cummings, 2019).
- Leta 2010 je Wikileaks objavil serijo treh sklopov razkritij, ki so jih prejeli od obveščevalnega analitika ameriške vojske Bradleyja Manninga (Chelsea Manning). Manning je WikiLeaks posredoval več kot 700.000 zaupnih dokumentov, povezanih z vojnama v Iraku in Afganistanu. Za Združene države Amerike je bil najbolj škodljiv video z naslovom »Collateral Murder«. Posnetek prikazuje neoborožene iraške civiliste in dva Reuters novinarja, ki so jih američani streljali z Apache helikopterjem (Cummings, 2019).

- Leta 2016 so bila na strani WikiLeaks objavljena elektronska sporočila Demokratičnega nacionalnega odbora (Democratic National Committee v nadaljevanju DNC). Med dokumenti je bilo skoraj 20.000 elektronskih sporočil in več kot 8.000 priponk DNC-ja. Vključena so bila sporočila sedmih vplivnih zaposlenih pri DNC-ju, ki so bila poslana v času med januarjem 2015 in majem 2016. Dokumenti naj bi razkrivali pristranskost DNC-ja proti predsedniški kampanji senatorja Bernieja Sanersa in simpatiziranje s kampanjo Hillary Clinton. Sledila so razkritja sporočil Johna Podesta, ki je bil vodja predsedniške kampanje Clintonove. S tem je WikiLeaks možno neposredno vpleten v izid ameriških predsedniških volitev, ki so se odvijale jeseni leta 2016 (Cummings, 2019).

Julian Assange je se leta 2010, med obiskom Švedske, znašel v vlogi osumljenca spolne zlorabe dveh žensk. Po zaslišanju so primer zaprli in Assange je lahko zapustil državo. Kasneje istega leta so primer znova odprli in Assanga povabili na zaslihanje, vabilo je zavrnil. Sledila je mednarodna tiralica preko Interpola. Assange se je v vmesnem času zatekel na ekvadorsko veleposlaništvo v Londonu, saj je od njih prejel politični azil. 11. aprila 2019 je Ekvador Assangu odvzel politični azil. Istega dne so ga aretirali angleški policisti. V veleposlaništvu je prebival skoraj 7 let (Julian Assange: A timeline of Wikileaks founder's case, 2019).

6.2.1 Pravne posledice

Združene države Amerike obsojajo Assangeja, da je skupaj z Manningovo načrtoval vdor v podatkovno bazo ameriške vlade. Obtožnica govori o tem, da je Assange Manningovo spodbujal k iskanju tajnih informacij, hkrati pa ji ponujal pomoč pri razšifriranju gesla za dostop do zaupnih informacij. Da naj bi Assange dejansko razvozlal geslo javnosti ni znano, je pa znano, da naj bi svojo pomoč ponujal Manningovi (Groll, 2019).

Assange je, poleg kršitve Zakona o vohunjenju, obtožen zarote, da bi prišel do nacionalnih informacij o obrambi, pridobivanje informacij o državni obrambi in razkritja informacij o državni obrambi. Če bi Assangea spoznali za krivega, mu grozi do 10 let zapora za vsako izmed obtožb (Breuninger, Mangan, 2019).

6.3 Chelsea (Bradley) Manning

Chelsea Manning se je rodila leta 1987 v Oklahomi. Po ločitvi staršev se je z mamo preselila v Wales, v Ameriko pa se je vrnila po zaključku srednje šole. Zaposlila se je kot razvijalka programske opreme. Leta 2007 se je pridružila ameriški vojski. Kasneje, leta 2009, so jo v ameriški vojski zaposlili kot obveščevalno analitičarko. Z novim delovnim mestom je prejela tudi dostop do zelo tajnih informacij znotraj ameriške vojske (Fishman, 2011).

Manningova je leta 2010 s pomočjo ustanovitelja WikiLeaks Juliana Assangeja v javnost lansirala številne zaupne dokumente. Prva serija zaupnih dokumentov je zajemala približno 750 tisoč zaupnih dokumentov, ki so razkrivali skrivne ameriške diplomatske povezave in vojne dnevnike iz Iraka in Afganistana. Med najodmevnejšimi razkritji, ki jih je v javnost lansirala Manningova, je videoposnetek iz ptičje perspektive, ki prikazuje ameriške vojake kako streljajo na skupino Iračanov. Posnetek je kasneje javnosti postal znan pod imenom »Kolateralni umor« (Cadwaladr, 2018).

Manningova je v intervjujih povedala, da se je zavedala posledic, dejala je, da je pričakovala najslabši možen izid, vendar, da se takrat še ni zavedala kaj to sploh pomeni (Chelsea Manning: Why Speaking out is worth the risk, b.d.).

6.3.1 Pravne posledice

27. maja leta 2010 so Manningovo aretirali. Julija istega leta je bila obtožena s številnimi kaznivimi dejanja, marca 2011 pa so jo obtožili z 22 obtožbami, vključno s kršitvami 92. in 134. člena zakonika o vojaškem pravosodju (Unifrom Code of Military

Justice – UCMJ). Najhujša obtožba je za Manningovo bila obtožba v zvezi s »pomočjo sovražniku«, ameriški tožilci pa so dejali, da zanjo ne bodo zahtevali smrtne kazni (Wikileaks: Bradley Manning faces 22 new charges).

Leta 2013 je Manningova bila obsojena za 17 od skupno 22ih obtožb, oproščena pa je bila obtožbe »pomoč sovražniku«. Mesec dni kasneje, jo je sodišče obsodilo na 35 let zapore, takrat se je Manningova tudi javno opravičila z besedami »Žal mi je, da so moja dejanja ljudi prizadela. Žal mi je, da so prizadela Združene države Amerike. Žal mi je tudi za vse posledice, ki jih imajo moja dejanja.« (Arnheim, 2018).

Leta 2017 je takratni predsednik Barack Obama po uspešni kampanji podpornikov Chelsea Manning, odločil, da ji kazen zmanjša. Tako je Manningova maja 2017, po tem, ko je prestala 7 let zaporne kazni, odkorakala na prostost (Arnheim, 2018).

Leta 2019 so se težave za Manningovo ponovno začele. V roku nekaj mesecev je bila dvakrat poslana v zapor, ker je zavrnila pričanje proti ustanovitelju WikiLeaks Julianu Assangeju. Ker je pričanje zavrnila ji je sodišče odredilo tudi kazen v višini 1.000 \$ za vsak dan, ko ni želela pričati. Manningova je v zaporu preživela skoraj leto dni, iz zapore je bila izpuščena marca 2020 (Lee, 2020).

7 ZAKLJUČEK

V zaključnem delu smo preverjali tri zastavljene hipoteze. Hipoteza 1 se je glasila »Žvižgači se zavedajo posledic svojega žvižgaštva«, hipoteza 2 »V Združenih državah Amerike je področje žvižgaštva in svobode govora pravno dobro urejeno« in hipoteza 3 »Žvižgači največkrat izdajo informacije povezane z domnevno nezakonitim delovanjem državnih organov«.

Na podlagi primerov, ki smo jih v zaključnem delu analizirali lahko prvo hipotezo potrdimo. Analizirali smo svetovno najbolj znane in najbolj odmevne primere žvižgaštva. Edward Snowden in Julian Assange sta se posledic nedvomno zavedala in slednje lahko argumentiramo z dejstvom, da sta oba pred roko pravice bežala. Snowden se je sprva zatekel v Hong Kong in nato s pomočjo Assangea v Rusijo, kjer biva vse do danes. Assange se je v iskanju pomoči in zaščite zatekel na Ekvadorsko veleposlaništvo v Londonu, kjer je bival skoraj 7 let, do leta 2019. Obe dejanji kažeta, da sta posameznika vedela, da potrebujeta pomoč in zaščito in sta se tako zavedala posledic, ki jih njuna dejanja imajo. Primer Manningove je nekoliko drugačen, saj je tekom svojega postopka pogosto izpostavljala, da je v obdobju, ko se je odločila za žvižgaštvo bila psihično v zelo slabem stanju in, da je preživljala težke čase. Ne glede na njeno duševno stanje v tistem času, je v nekem intervjuju dejala, da se je posledic zavedala in, da je pričakovala najslabši možen izid.

Hipotezo številka 2 lahko le delno potrdimo. Delno jo lahko potrdimo, ker smo v teoretičnem delu pisali o številnih zakonih, ki žvižgače v Združenih državah Amerike ščitijo pred pravnimi posledicami in na nek način posameznike spodbujajo h prijavljanju nezakonitih dejanj oziroma kršitev. V praktičnem delu pa smo ugotovili, da so vsi trije žvižgači, katerih primerov smo analizirali, utrpeli pravne posledice vsaj do določene mere. V empiričnem delu smo ugotovili tudi, da ameriška sodišča običajno žvižgače obtožijo kršitve Zakona o vohunjenju in sodelovanja s sovražnikom. Združene države Amerike imajo tudi zakon, ki se imenuje Zakon za zaščito žvižgačev, ki ščiti vse

delavce zaposlene v javni upravi (na vladnih delovnih mestih) hkrati pa ta zakon izključuje žvižgače zaposlene v obveščevalnih službah, čeprav imajo ti zaposleni največji vpogled v delovanje države.

Hipotezo številka 3 »Žvižgači največkrat izdajo informacije povezane z domnevno nezakonitim delovanjem državnih organov« lahko potrdimo. Izkazalo se je, da so žvižgači v primerih, ki smo jih analizirali, izdajali informacije povezane z delovanjem državnih organov. Večina dokumentov, ki so jih žvižgači lansirali v javnost govori o nemoralnem delovanju državnih organov. Edward Snowden je razkril delovane NSA, Manningova pa delovanje Ameriške vojske, Assange se od prej omenjenih primerov nekoliko razlikuje, ne glede na to pa je v letih delovanja in vodenja portala WikiLeaks, v javnost lansiral številne informacije, ki so bile tako ali drugače povezane z delovanjem državnih organov, ne nazadnje je Manningova preko Assangea in WikiLeaks širnemu svetu pokazala posnetke kolateralnega umora.

Iz zastavljenih hipotez in analiz v empiričnem delu lahko povzamemo, da so žvižgači navadno mlajši moški, ki so dobro računalniško pismeni. Ugotovili smo, da se posledic svojega dejanja zavedajo, kar pomeni, da jim lahko pripišemo tudi zelo močan moralni kompas. Žvižgači navadno izdajo informacije povezane z nezakonitim in/ali nemoralnim delovanjem državnih organov.

Ugotovili smo, da imajo države v Evropi, Rusija in Združene države Amerike veliko zakonov in pravnih aktov, ki so namenjeni zaščiti žvižgačev, v empiričnem delu, v katerem smo se osredotočali na primere žvižgačev v Združenih državah Amerike pa smo ugotovili, da se navadno izkaže, da je v praksi zakon bolj na strani kršiteljev kakor pa na strani žvižgačev.

Pomembno je, da se kot družba zavedamo, da je svoboda govora ključni del sodobne družbe in demokracije same, prav tako pa je pomembno omeniti, da brez svobode govora in žvižgačev ljudem ne bo več omogočen dostop do kvalitetnega in objektivnega pridobivanja informacij in novinarstva.

VIRI IN LITERATURA

[1] Arnheim, M. U.S. Constitution for Dummies, 2nd Edition. New Jersey: John Wiley & Sons, 2018.

[2] Banisar, D. Whistleblowing: International Standards and Developments, 2011. Corruption and transparency: debating the frontiers between state, market and society, I. Dostopno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1753180 [22.10.2019].

[3] Black, P., Fantz, A., Martinez, M. Snowden out of airport, still in Moscow, 2013. Dostopno na: <https://edition.cnn.com/2013/08/01/us/nsa-snowden/index.html> [20.6.2020].

[4] Bowden, P. A Comparative Analysis of Whistleblower Protections, 2006. Australian Journal of Professional and Applied Ethics, Vol. 8, No. 2. Dostopno na: <https://ssrn.com/abstract=1534042> [21.10.2019].

[5] Breinann, M. Kerry warns Russia on Snowden: "Respect the relationship", 2013. Dostopno na: <https://www.cbsnews.com/news/kerry-warns-russia-on-snowden-respect-the-relationship/> [20.6.2020].

[6] Breuninger, K., Mangan, K. WikiLeaks' Julian Assange charged with 17 new criminal counts, including violating Espionage Act, 2019. Dostopno na: <https://www.cnn.com/2019/05/23/wikileaks-co-founder-julian-assange-charged-with-17-new-criminal-counts.html> [30.6.2020].

[7] Brink, A. G., Cereola, S. J., Menk, K. B. The effects of personality traits, ethical position and the materiality of fraudulent reporting on entry-level employee whistleblowing decisions, 2015. Journal of forensic & Investigative Accounting, Vol 7, Issue 1. Dostopno na: http://web.nacva.com/JFIA/Issues/JFIA-2015-1_7.pdf [21.10.2019].

[8] Cadwalladr, C. 'I spent seven years fighting to survive': Chelsea Manning on whistleblowing and Wikileaks, 2018. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/us->

[news/2018/oct/07/chelsea-manning-wikileaks-whistleblowing-interview-carole-cadwalladr](https://www.bbc.com/news/2018/oct/07/chelsea-manning-wikileaks-whistleblowing-interview-carole-cadwalladr) [30.6.2020].

[9] Chelsea Manning: Why speaking out is worth the risk, (n.d.). Dostopno na: <https://www.amnestyusa.org/chelsea-manning-why-speaking-out-is-worth-the-risk/> [30.6.2020].

[10] Clark, K. White paper on the law of whistleblowing, 2012. Dostopno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2176293 [6.2.2019].

[11] Cummings, W. Six big leaks from Julian Assange's WikiLeaks over the years, 2019. Dostopno na: <https://eu.usatoday.com/story/news/politics/2019/04/11/julian-assange-six-wikileaks-most-memorable-revelations/3434371002/> [30.6.2020].

[12] Dungan, J., Waytz, A., Young, L. The psychology of whistleblowing. Current Opinion in Psychology 2015, 6:129–133. Dostopno na: https://moralitylab.bc.edu/wp-content/uploads/2011/10/DunganWaytzYoung_2015.pdf [22.10.2019].

[13] Finn, P., Horwitz, S. U.S. charges Snowden with Espionage, 2013. Dostopno na: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-charges-snowden-with-espionage/2013/06/21/507497d8-dab1-11e2-a016-92547bf094cc_story.html [20.6.2020].

[14] Fishman, S. Bradley Manning's Army of One, 2011. Dostopno na: <https://nymag.com/news/features/bradley-manning-2011-7/index1.html> [30.6.2020].

[15] Frascini, G. Whistleblowing at work: ethical and juridical issues. Castellanza VA: Univerzitet Carlo Cattaneo – Luic, 2007. Dostopno na: <https://www.whistleblowing.it/Whistleblowing%20at%20Work.%20Ethical%20and%20Juridical%20Issues.pdf> [20.6.2020].

[16] Freedom of speech, 2017 Dostopno na: https://www.history.com/topics/united-states-constitution/freedom-of-speech#section_%5D1 [21.10.2019].

[17] Greenwald, G. No place to hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State. London: Hamish Hamilton, an imprint of Penguin Books, 2015.

- [18] Griesser Pečar, T. Tamara Griesser-Pečar: Kaj je svoboda govora?, 2018. Dostopno na: <https://www.casnik.si/svoboda-govora/> [1.11.2019].
- [19] Groll, E. Julian Assange's Legal Trouble, Explained, 2019. Dostopno na: <https://foreignpolicy.com/2019/04/11/julian-assanges-legal-trouble-explained/>
- [20] Henkel, C. Whistleblower Rights and Protection Under U.S. Law in the Private Sector, 2017. Dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/317449281_Whistleblower_Rights_and_Protection_Under_US_Law_in_the_Private_Sector [22.10.2019].
- [21] Julian Assange: A timeline of Wikileaks founder's case, 2019. Dostopno na: <https://www.bbc.com/news/world-europe-11949341> [30.6.2020].
- [22] Ilyushina, M. Edward Snowden requests a three-year extension of Russian residency, 2020. Dostopno na: <https://edition.cnn.com/2020/04/16/europe/edward-snowden-russian-residency-intl/index.html> [20.6.2020].
- [23] Kohn, M. S. Federal whistleblower laws and regulations. Washington, D.C.: National whistleblower center, 2003.
- [24] Lee, T. B. Chelsea Manning is out of jail after almost a year, 2020. Dostopno na: <https://arstechnica.com/tech-policy/2020/03/chelsea-manning-is-out-of-jail-after-almost-a-year/> [20.6.2020].
- [25] Lewis, D., Vandekerckhove, W. Whistleblowing and democratic values. International whistleblowing research network, 2011. Dostopno na: <https://ssrn.com/abstract=1998293> [21.10.2019].
- [26] Myers, A., Stephenson, P., Pominov, A. Whistleblower protection in the Russian federation, 2014. Dostopno na: <https://rm.coe.int/whistleblower-protection-in-the-russian-federation-en/1680782441> [24.10.2019].
- [27] Nova pravila za zaščito žvižgačev na ravni EU, 2018. Dostopno na: https://ec.europa.eu/slovenia/news/whistleblower_protection_sl [26.10.2019].
- [28] Providing an Alternative to Silence: Towards greater Protection and Support for Whistleblowers in the EU. Country Report: Slovenia, 2013. Transparency International.

Dostopno na:

https://www.transparency.si/images/publikacije/Whistleblowing_Slovenia.pdf

[22.10.2019].

[29] Ray, M. Edward Snowden: American intelligence contractor, 2020. Dostopno na:

<https://www.britannica.com/biography/Edward-Snowden> [20.6.2020].

[30] Ray, M. Julian Assange: Australian computer programmer, 2020. Dostopno na:

<https://www.britannica.com/biography/Julian-Assange> [30.6.2020].

[31] Russia – Whistleblowing Protection, (n.d.). Dostopno na:

<https://blueprintforreespeech.net/document/russia/> [24.10.2019].

[32] Santaro, D., Kumar, M. Speaking truth to power – A theory of whistleblowing.

Cham: Springer international publishing AG, 2019.

[33] Sawyer, K., Johnson, J., & Holub, M. (2010). The Necessary Illegitimacy of the

Whistleblower. Business & Professional Ethics Journal, 29(1/4), 85-107. Dostopno na:

<http://www.jstor.org/stable/41340840> [22.10.2019].

[34] Sedlar, A. M. Žvižgači, mediji in korupcija: od Snowdena do Breclja. Ljubljana:

Umco, 2017.

[35] Stueve, J. United States Files Civil Lawsuit Against Edward Snowden, 2019.

Dostopno na <https://www.justice.gov/usao-edva/pr/united-states-files-civil-lawsuit-against-edward-snowden> [20.6.2020].

[36] Teršek, A. Svoboda izražanja, mediji in demokracija v postfaktični družbi, 2018.

Ljubljana: GV založba, 2018.

[37] Tovornik, T. Nujna pravna ureditev zaščite žvižgačev. Pravna praksa, št. 48/2017, str. 38.

[38] Trbič, J. O čem govorimo, ko govorimo o žvižgaštvu?, 2018. Dostopno na:

<https://piratskastranka.si/o-cem-govorimo-ko-govorimo-o-zvizgastvu> [6.2.2019].

[39] Vandekerckhove, W. Freedom of expression as the “broken promise” of whistleblower protection, 2016. Dostopno na:

<http://journals.openedition.org/revdh/2680> [6.2.2019].

- [40] What does free speech mean? (n.d.). Dostopno na: <https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/about-educational-outreach/activity-resources/what-does> [20.10.2019].
- [41] What is WikiLeaks?, 2015. Dostopno na: <https://wikileaks.org/What-is-WikiLeaks.html> [20.6.2020].
- [42] Wikileaks: Bradley Manning faces 22 new charges, 2011. Dostopno na: <https://www.cbsnews.com/news/wikileaks-bradley-manning-faces-22-new-charges/> [20.6.2020].
- [43] Travers, M. What Science Tells Us About The Psychology Of Whistleblowers, 2019. Dostopno na: <https://www.forbes.com/sites/traversmark/2019/09/26/inside-the-mind-of-a-whistleblower/#18ffe0405007> [2.11.2019].
- [44] Worth, M. Whistleblowing in europe legal protections for whistleblowers in the EU, 2013. Berlin: Transparency International. Dostopno na: <https://www.transparency.org/en/publications/whistleblowing-in-europe-legal-protections-for-whistleblowers-in-the-eu#> [23.10.2019].
- [45] Direktiva Evropskega parlamenta in sveta z dne 23.4.2018 o zaščiti oseb, ki prijavijo kršitve prava Unije Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0218&from=EN> [22.10.2019].
- [46] Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 1950. Dostopno na: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf [6. 2. 2019].
- [47] Kodeks ravnanja javnih uslužbencev (2001). Uradni list RS, št. 8/01. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DRUG1022> [23.10.2019].
- [48] Splošna deklaracija človekovih pravic, 1948. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/ozn-organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/> [6. 2. 2019].
- [49] Ustava Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 33/91, str 1373.

[50] Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije (2011). Uradni list RS, št 69/11, str 9289.